УДК: 342.95

https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6(18)-197-214

Берназюк Ян Олександрович,
доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор кафедри публічного та приватного права Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33, e-mail: bern1979@ukr.net https://orcid.org/0000-0002-2353-4836

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу практики Європейського суду з прав людини стосовно принципу пропорційності як критерію дотримання необхідного (справедливого) балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами.

На підставі аналізу практики Європейського суду з прав людини розкрито критерії досягнення справедливого балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами в адміністративному судочинстві. Доведено, що у судовій практиці останнім часом спостерігається тенденція до широкого тлумачення поняття суспільного (публічного) інтересу.

Обґрунтовано, що одним з важливих критеріїв дотримання принципів пропорційності та справедливого балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами є те, що втручання суб'єкта владних повноважень у приватне право особи є виправданим лише за умови, коли це є надзвичайно необхідним для захисту суспільних (публічних) інтересів.

Аргументовано, що відповідно до сталої практики Європейського суду з прав людини критерієм дотримання принципу пропорційності є наявність обов'язкової та справедливої компенсації особі у разі втручання в її приватне право, що викликане суспільною необхідністю, обов'язковість дотримання розумного співвідношення (пропорційність) між метою, досягнення якої передбачається для захисту суспільного (публічного) інтересу, та засобами, які використовуються для її досягнення, а також можливість суб'єктів владних повноважень змінювати або відкликати окремі власні адміністративні рішення лише в інтересах суспільства, якщо це необхідно, але з урахуванням права та інтересів приватних осіб.

Проведене дослідження дало змогу обґрунтувати висновок про необхідність удосконалення положень Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті забезпечення дотримання справедливого балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами у діяльності суб'єктів владних повноважень.

Ключові слова: суспільний (публічний) інтерес, забезпечення балансу інтересів, пропорційність, Європейський суд з прав людини.

Bernazyuk Jan Oleksandrovich,
Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Professor of the Department of Public and Private law Tavriya, , Kyiv, street John McCain, 33, e-mail: bern1979@ukr.net https://orcid.org/0000-0002-2353-4836

PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Annotation. The article is devoted to the analysis of the case law of the European Court of Human Rights in determining the criteria for maintaining the necessary (fair) balance between general (public) and private interests (principle of proportionality).

Based on the analysis of the case law of the European Court of Human Rights, the criteria for achieving a fair balance between general (public) and private interests in administrative proceedings are revealed. It is proved that in judicial practice recently there is a tendency to a broad interpretation of the concept of general (public) interest.

It is substantiated that one of the important criteria of observance of the principles of proportionality and fair balance between general (public) and private interests is that the interference of the subject of power in the private law of a person is justified only if it is extremely necessary to protect general (public) interests.

It is argued that according to the settled case law of the European Court of Human Rights, the criterion for compliance with the principle of proportionality is the presence of mandatory and fair compensation to a person in case of interference with his private law caused by public necessity, the obligation to which is intended to protect the general (public) interest, and the means used to achieve it, as well as the ability of the subjects of power to change or revoke certain administrative decisions only in the interests of society, if necessary, but taking into account the rights and interests private individuals.

The study made it possible to substantiate the conclusion about the need to improve the provisions of the Code of Administrative Procedure of Ukraine in terms of ensuring a fair balance between general (public) and private interests in the activities of subjects of power.

Keywords: public interest, ensuring the balance of interests, proportionality, the European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Досить складним у теоретичному та практичному плані є питання розуміння та дотримання принципу пропорційності як критерію забезпечення необхідного (справедливого) балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами.

Певним чином пріоритетність суспільних (публічних) інтересів над приватними закріплено у ст. 8 Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [1], відповідно до якої кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров`я чи моралі або захисту прав і свобод інших осіб.

Крім того, відповідно до ст. 12 Загальної декларації прав людини [2], ст. 8 Конвенції [1] та п. 1 ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року [3] ніхто не може зазнавати безпідставного посягання на недоторканність свого житла. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина може зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги до прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві (п. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини та ст. 18 Конвенції).

Критерій «в інтересах суспільства», як виняток для обмеження деяких конституційних прав та свобод людини і громадянина закріплено також у низці статей Конституції України [4].

У правозастосовній практиці питання суспільного (публічного) інтересу має винятково важливе значення, зважаючи на те, що в адміністративному судочинстві [5] для розгляду та вирішення справ, що становлять значний суспільний інтерес, передбачені певні особливості.

Водночас, застосований у Конституції України та Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України) підхід до визначення принципу пропорційності як умови для виключного обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина лише частково узгоджується з відповідним підходом, застосованим у Конвенції та практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

У зв'язку з цим, виникає необхідність провести аналіз практики ЄСПЛ з тим, щоб визначити шляхи удосконалення положень КАС України в аспекті забезпечення дотримання справедливого балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами у діяльності суб'єктів владних повноважень.

Аналіз наукових публікацій. Окремі питання захисту суспільного (публічного) інтересу у правозастосовній практиці досліджували такі науковці як М. Бояринцева, Д. Гудима, Д. Луспеник, Л. Москвич та ін. Деякі питання, пов'язані з принципом пропорційності та забезпечення справедливого балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами,

досліджувалися також автором цієї статті [6; 7]. Проте у сучасній правовій науці недостатньо вивченим залишається принцип пропорційності в аспекті аналізу практики Європейського суду з прав людини.

Метою статті є з'ясування на підставі аналізу практики Європейського суду з прав людини особливостей принципу пропорційності як критерію дотримання необхідного (справедливого) балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання захисту суспільних (публічних) інтересів, необхідно зауважити, що воно неодноразово ставало предметом аналізу у рішеннях ЄСПЛ. У Першому протоколі до Конвенції використовується термін «general interest» як загальний або суспільний (публічний) інтерес, проте у більшості рішень ЄСПЛ застосовується термін «public interest», а також поняття «fair balance» як справедливий баланс.

Зазвичай, суспільні (публічні) інтереси згадуються у рішеннях ЄСПЛ у зв'язку з необхідністю визначення того, чи було втручання держави у права особи пропорційним та чи було дотримано при цьому необхідного балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами.

Аналіз практики ЄСПЛ (рішення у справах «Ocalan v. Turkey», заява № 46221/99, п. 168 [8]; «Former King of Greece and Others v. Greece» [GC], заява № 25701/94, п. 89 [9]; «Iatridis v. Greece», заява № 31107/96, п. 55 [10] та ін.) дає підстави дійти висновку, що складовими принципу верховенства права Суд визнає, зокрема, збалансованість інтересів окремого індивіда з інтересами інших членів суспільства, принцип пропорційності, справедливий баланс між вимогами спільного (публічного) інтересу та захистом фундаментальних прав особи [11].

Зокрема, про необхідність забезпечення справедливого балансу, який потрібно встановити між конкуруючими інтересами особи та суспільства в цілому, йдеться також у рішеннях ЄСПЛ у справі «Stjerna v. Finland» (заява № 18131/91, п. 39) [12] та у справі «Johansson v. Finland» (заява № 10163/02, п. 29) [13], які стосувалися вибору та зміни імен та прізвищ.

У п. 39 рішення у справі «Stjerna v. Finland», ЄСПЛ зазначив, що законодавчі обмеження можливості зміни свого імені можуть бути виправдані інтересами суспільства, наприклад, для забезпечення точного обліку населення або схоронності засобів ідентифікації особи та зв'язку носіїв певного імені з сім'єю.

У п. 31 рішеннях у справі «Волошин проти України» (заява № 15853/08) [14] та п. 22 рішення у справі «Batsanina v. Russia» (заява № 3932/02) [15] ЄСПЛ вказав на необхідності забезпечення справедливого балансу між правами сторін та наголосив, що принцип рівності сторін вимагає, щоб кожній стороні було надано відповідну можливість для представлення своєї справи в умовах, що не ставлять її у суттєво невигідне становище порівняно з іншою стороною.

Аналіз практики ЄСПЛ дає підстави стверджувати, що за наявності обставин втручання держави шляхом вжиття певних заходів, переважно, пов'язаних із захистом суспільного (публічного) інтересу, такі дії (рішення) не можуть розцінюватися як втручання в легітимні очікування

особи і це не тягне за собою порушення права на мирне володіння майном в аспекті ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, якщо такі заходи є пропорційними, забезпечують баланс між захистом суспільного (публічного) та приватного інтересу [6].

Такий підхід ґрунтується, серед іншого, на вимогах, сформульованих у Доповіді Венеціанської комісії № 512/2009 «Про верховенство права» [16]. Зокрема, у п. п. 48-49 Доповіді відзначено, що юридична визначеність означає, що норми права повинні застосовуватись із такою гнучкістю, яка б забезпечувала врахування імперативів гуманності (людинолюбства) і справедливості.

Наприклад, справа ЄСПЛ «Béla Németh v. Hungary» (заява № 73303/14) [17] стосувалася неможливості заявника набути право володіння на придбане ним майно у зв'язку з установленням законодавчого мораторію на виселення; заявник мав чекати впродовж двох років можливості реалізувати своє право власності.

Розглядаючи цю справу, ЄСПЛ зазначив, що тимчасове призупинення або поступове виконання рішень судів належить до дискреції національних органів влади. У зв'язку з економічною кризою, що існувала у державі, ЄСПЛ визнав, що Уряд діяв з метою запобігання набуттю громадянами статусу безпритульних. Окрім того, Суд встановив, що мораторій не позбавив заявника його легітимних очікувань щодо власності, а лише відстрочив набуття ним права власності. ЄСПЛ також зазначив, що законодавство було швидко змінене: додано положення про строк дії такого мораторію, а тому встановив відсутність порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції [18].

Аналізуючи рішення ЄСПЛ, можна також дійти висновку, що відповідно до його сталої практики поняття «суспільний (публічний) інтерес» тлумачиться широко.

У справі «ТОВ «Світ розваг» та інші проти України» (заява № 13290/11 та 2 інші, п. 161) [19] ЄСПЛ визначив поняття, які складають значний суспільний інтерес, зокрема, такі як: захист людського життя, здоров'я та навколишнього середовища, та вказав, що у цій справі національні суди встановили, що визнання виключних повноважень органів влади стосовно зупинення дії ліцензії заявника виправдовувалось суспільними інтересами, а тому заявник міг обґрунтовано вважати, що ці питання достатньою мірою охоплювалися усталеними повноваженнями органів (відповідальних за пожежну безпеку, безпеку на робочому місці та охорону здоров'я) для припинення діяльності конкретних гральних закладів у випадку небезпеки (п. 65).

У рішенні у справі «Рисовський проти України», заява № 29979/04) [20] ЄСПЛ зазначив, за яких обставин втручання органами влади у мирне володіння майном, що є предметом захисту ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, не становить порушення Конвенції.

Зокрема, відповідно до цієї статті кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежу-

ють право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів [18].

Відповідно до сталої практики ЄСПЛ втручання у право власності, навіть якщо воно здійснюється згідно із законом і з легітимною метою, буде розглядатися як порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, якщо не буде встановлений справедливий баланс між інтересами суспільства, пов`язаними з цим втручанням, й інтересами особи, яка зазнає втручання в її право власності. Отже, має існувати розумне співвідношення (пропорційність) між метою, досягнення якої передбачається, та засобами, які використовуються для її досягнення.

Принцип «пропорційності» передбачає, що втручання у право власності, навіть якщо воно здійснюється згідно з національним законодавством і в інтересах суспільства, буде розглядатися як порушення ст. 1 Першого протоколу, якщо не було дотримано справедливої рівноваги (балансу) між інтересами держави (суспільства), пов'язаними з втручанням, та інтересами особи, яка так чи інакше страждає від втручання. «Справедлива рівновага» передбачає наявність розумного співвідношення (обґрунтованої пропорційності) між метою, що передбачається для досягнення, та засобами, які використовуються. Необхідний баланс не буде дотриманий, якщо особа-добросовісний набувач внаслідок втручання в її право власності понесе індивідуальний і надмірний тягар, зокрема, якщо їй не буде надана обґрунтована компенсація чи інший вид належного відшкодування у зв`язку з позбавленням права на майно (див. рішення ЄСПЛ у справах «Рисовський проти України», заява № 29979/04, п. 68) [20], «Кривенький проти України», заява № 43768/07, п. 45 [21], «Щокін проти України», заяви № 23759/03 та № 37943/06, п. 50 [22], «Трегубенко проти України», заява № 61333/00, п. 53 [23], «Špaček, s.r.o. v. the Czech Republic», заява № 26449/95, п. 54 [24]).

В іншому рішенні у справі «Ramazyan v. Armenia» (заява № 54769/10. п.п. 47-52) [25] ЄСПЛ зазначив, що у цій справі не стоїть питання про те, що мало місце «позбавлення майна» у значенні ст. 1 Першого Протоколу, проте суд повинен з'ясувати, чи було відповідне позбавлення виправданим цим положенням. З цією метою суд має впевнитися у тому, що таке втручання (у цій справі, це захід експропріації) відповідає трьом критеріям: має здійснюватися «за умов, передбачених законом», які виключають будь-які свавільні дії з боку національних органів влади; повинне бути «в інтересах суспільства»; передбачає досягнення справедливого балансу між правами власника та інтересами суспільства (див. рішення у справі «Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia» [GC], заява № 71243/01, п. 94) [26].

Розглядаючи справу «Yevgeniy Dmitriyev v. Russia» (заява № 17840/06, п. 57) [27], яка стосувалася скарги заявника на шум та інші незручності, джерелом яких був відділок міліції, розташований під його квартирою, ЄСПЛ дійшов висновку про те, що за визначених обставин державі не вдалося забезпечити справедливий баланс між інтересом місцевого населення у використанні захисту громадського спокою й безпе-

ки, ефективною реалізацією законів міліцією та ефективною реалізацією заявником свого права на повагу до його приватного життя і житла. З огляду на це, було встановлено порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

У низці рішень ЄСПЛ констатує, що питання загального (суспільного) інтересу стосуються випадків, якщо справа впливає на такі основоположні права людини, як майнові права; у таких справах перевірці підлягає те, чи діяли державні органи вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб (у справах «Рисовський проти України», заява № 29979/04 [20], «Beyeler v. Italy», заява № 33202/96 [28] та «Megadat.com S.r.l. v. Moldova», заява № 21151/04 [29]) [7].

Аналогічні висновки зроблені ЄСПЛ у справі «Кривенький проти України» (заява № 43768/07, п. 45) [21], в якій Суд перевіряв питання, чи забезпечувало позбавлення права власності, про яке йдеться у цій справі, справедливий баланс між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основоположних прав особи (див. рішення у справі «Gashi v. Croatia», п. 31) [30]. У цій справі Суд наголосив, що позбавлення власності без виплати сум, обґрунтовано пов'язаних з її вартістю (компенсації), зазвичай призводить до недотримання необхідного справедливого балансу між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основоположних прав особи і становить непропорційний тягар для заявника (див. рішення у справах «The Holy Monasteries v. Greece», заяви №№ 13092/87 та 13984/88, п. 71 [31]; «Former King of Greece and Others v. Greece» [GC], заява № 25701/94, п. 89 [9]).

Розглядаючи справу «Fábián v. Hungary» (ВП) (заява № 78117/13), у якій заявник скаржився на необґрунтоване та дискримінаційне втручання у його право власності у зв'язку з припиненням виплати пенсії, що було зумовлено змінами у законодавстві, які, однак, не застосовувались до пенсіонерів, що працювати у приватному секторі, ЄСПЛ у своєму рішенні дійшов висновку, що законність такого втручання не оскаржувалась, а тому суд не вбачив підстав для сумніву в тому, що заборона одночасної виплати заробітної плати та пенсій, під яку підпадав заявник, відповідала загальним інтересам захисту державного бюджету. Питання полягало в тому, чи було цим втручанням дотримано справедливого балансу між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основоположних прав особи [32].

ЄСПЛ зазначив, що розглядувана справа не стосувалась остаточної втрати заявником права на отримання пенсії, а пов'язана з призупиненням її щомісячних виплат. Це призупинення мало тимчасовий характер та було відновлено після залишення заявником державної служби. Тому, воно не зашкодило самій суті його права, і це право не було порушено.

Після набрання чинності відповідного законодавства, заявник мав можливість вибору між припиненням своєї державної служби та продовженням отримувати свою пенсію, чи залишитись працювати з припиненням виплати цієї пенсії. Він обрав останній варіант. Було зрозуміло, що зупинивши виплату пенсії, заявник продовжував отримувати заробітну плату.

Призупинення виплати його пенсії жодним чином не позбавило його всіх засобів до існування.

Тому ЄСПЛ констатував, що у цій справі було дотримано справедливого балансу між вимогами загального інтересу суспільства та вимогами захисту основоположних прав заявника, що не поклало на нього надмірного індивідуального тягаря.

Іншим прикладом надання оцінки тому, чи було дотримано необхідного балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами, є справа «Kaminskas v. Lithuania» (заява № 44817/18) [33]. Ця справа стосувалася рішення про знесення будинку заявника у зв'язку з тим, що будинок був незаконно збудований на ділянці, що належить до земель лісового фонду.

Суд дійшов висновку, що рішення про знесення переслідувало легітимні цілі, відповідало суспільним інтересам (п. 53) та було необхідним у демократичному суспільстві. ЄСПЛ врахував складне становище заявника з огляду на його пенсійний вік, погане здоров'я та низький дохід (п. 34), проте співставив інтереси заявника із загальними інтересами суспільства у збереженні лісів та довкілля і зазначив, що ані вік заявника, ані інші особисті його обставини не можуть мати вирішального значення з урахуванням того, що заявник свідомо збудував будинок на охоронюваній ділянці без відповідного дозволу (п. 64 рішення).

Справа «Hüseyin Kaplan v. Turkey» (заява № 24508/09, п. 47) [34] стосувалася питання справедливої сатисфакції за вилучення земельної ділянки для суспільних потреб. Розглядаючи цю справу, ЄСПЛ зауважив, що вилучення земельної ділянки заявника для публічного користування без сплати компенсації становило індивідуальний та надмірний тягар у дотриманні справедливого балансу між суспільним інтересом та захистом права заявника на володіння своїм майном, в результаті чого мало місце порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Інша справа «Fedotova and others v. Russia» (заяви № 40792/10 та 2 інших) [35] стосувалася відмови в реєстрації заяв про укладення шлюбу заявниками – одностатевими парами. Розглядаючи цю справу, ЄСПЛ повторив, що стаття 8 Конвенції прямо не покладає на держави зобов'язання офіційно визнавати одностатеві союзи. Проте в цьому зобов'язанні втілена необхідність забезпечити справедливий баланс між конкуруючими інтересами одностатевих пар і суспільства загалом. Позитивним зобов'язанням держави у цьому випадку є створення правового підґрунтя, яке б гарантувало ефективну реалізацію прав, закріплених у статті 8 Конвенції. ЄСПЛ, зокрема, відзначив вплив на особу в ситуації, коли існує розбіжність між законом і соціальною реальністю, що мало місце і в цій справі; у такому випадку держави мають враховувати це та забезпечувати баланс між їхніми потребами та потребами суспільства загалом.

У практиці ЄСПЛ справи, які зачіпаються питання суспільного (публічного) інтересу, виникають також у спорах, пов'язаних із забезпеченням доступу особи до публічної інформації.

Такою, наприклад, є справа «Центр демократії та верховенства права проти України» (заява № 10090/16) [36], у якій заявник (громадська організація) стверджував про порушення ст. 10 Конвенції у зв'язку з тим, що йому

було відмовлено у доступі до інформації про освіту та трудову діяльність, зазначену в автобіографіях політичних лідерів, які брали участь у парламентських виборах.

Розглядаючи цю справу, ЄСПЛ наголосив, що визначення того, що може бути предметом суспільного інтересу залежить від обставин кожної справи. Суспільний (публічний) інтерес належить до питань, які впливають на суспільство настільки, що воно може законним чином цікавитись ними; ці питання привертають увагу суспільства або стосуються його в значній мірі, особливо коли вони мають вплив на добробут громадян та життя суспільства/громади (п. 85).

Суд також визначив, що інформація стосовно адрес та номерів телефонів кандидатів не могли бути розголошені. Одночасно ЄСПЛ зазначив, що особи, яких стосувалась витребувана інформація, були провідними політиками, тому суспільство мало законний інтерес щодо відомостей про їх досвід та доброчесність безпосередньо перед виборами (п. 99).

Кандидати у депутати були популярними політичними діячами, які надали свої резюме в контексті висунення власних кандидатур на національних парламентських виборах, тим самим піддаючи свою кваліфікацію та професійний досвід ретельному громадському контролю. ЄСПЛ встановив, що національні суди, розглядаючи цю справу, не спромоглися провести належне урівноваження/балансування, порівнюючи шкоду потенційного розголошення інформації, яка могла бути завдана топ-політикам, з наслідками нерозголошення такої інформації для ефективного здійснення заявником свого права на свободу вираження поглядів; обмеження з боку Центральної виборчої комісії щодо розкриття інформації про освіту та досвід роботи топ-кандидатів у межах виборчого процесу має характер перешкоджання використанню заявником права на свободу отримання та розповсюдження інформації таким чином, що вражає саму суть права за ст. 10 Конвенції.

Таким чином, ЄСПЛ констатував, що обмеження у доступі до інформації щодо освіти та досвіду роботи політичних лідерів не було «необхідним у демократичному суспільстві» (п. 120).

Суд Справедливості ЄС у справі «Stichting Greenpeace Nederland and PAN Europe v Commission» [37], постановив, що Регламент (ЄС) 1367/2006 про застосування положень Орхуської конвенції про доступ до інформації [38] встановлює правову презумпцію, що вищий суспільний інтерес у розкритті інформації існує тоді, коли запитувана інформація стосується викидів у навколишнє середовище. Відповідно, Суд постановив, що установа зобов'язана розкривати документи, що стосуються викидів у навколишнє середовище, навіть якщо таке розкриття інформації може підірвати «захист комерційних інтересів певної фізичної або юридичної особи, включаючи інтелектуальну власність цієї особи, в межах значення першого абзацу ст. 4 (2) Регламенту № 1049/2001 [39].

Отже, дотримання необхідного балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами є важливою вимогою демократичного суспільства та складовою принципу верховенства права, що підтверджується висновками ЄСПЛ та Суду Справедливості ЄС.

Водночас аналіз КАС України, дає підстави для висновку про те, що його положення не містять такого критерію оцінювання адміністративними судами правомірності рішення, дії або бездіяльності суб'єкта владних повноважень, як дотримання необхідного балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами. Крім того, у КАС України міститься поняття «справа, що становить значний суспільний інтерес», проте не уточняється, за яких умов справа вважається такою, а це ускладнює можливість уніфікованого правозастосування судами цього поняття.

У той же час відповідні засади унормовані у ч. 3 ст. 2 та ст. 11 ЦПК України [40]: Суд визначає в межах, встановлених цим Кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи, зокрема: завдання цивільного судочинства, забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами. Аналогічні положення містяться також у ч. 3 ст. 2 та ст. 15 ГПК України [41].

З метою удосконалення положень КАС України можливо врахувати досвід деяких зарубіжних країн.

Наприклад, Адміністративний процедурно-процесуальний кодекс Республіки Казахстан від 29 червня 2020 р. № 350-VI [42] визначає, що завданнями адміністративних процедур є:

• повна реалізація публічних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб;

• досягнення балансу приватних і громадських інтересів у публічно-правових відносинах;

• забезпечення ефективного і прозорого державного управління, в тому числі за допомогою участі осіб в прийнятті управлінських рішень;

• зміцнення законності в публічно-правовій сфері (ст. 5).

Крім того, відповідно до ст. 10 цього Кодексу при здійсненні адміністративного розсуду адміністративний орган, посадова особа забезпечують справедливий баланс інтересів учасника адміністративної процедури і суспільства; адміністративний акт, адміністративні дії (бездіяльність) повинні бути пропорційними, тобто бути придатними і необхідними; адміністративний акт, адміністративні дії (бездіяльність) вважаються пропорційними, якщо суспільне благо, отримане в результаті обмежень прав, свобод і законних інтересів учасника адміністративної процедури, більше ніж шкоду, заподіяну цими обмеженнями.

Адміністративний процедурно-процесуальний кодекс Республіки Казахстан також апелює до поняття «суспільні інтереси» у положеннях, що визначають підстави для перегляду справи у касаційному порядку. Зокрема, згідно ст. 169 цього Кодексу такими підставами є:

1) випадки, коли виконання прийнятої постанови може призвести до тяжких незворотних наслідків для життя, здоров'я людей або для економіки і безпеки Республіки;

2) випадки, коли прийнята постанова порушує права, свободи і законні інтереси невизначеного кола осіб чи інші публічні інтереси;

3) випадки, коли прийнята постанова порушує однаковість у тлумаченні та застосуванні судами норм права (ст. 169).

Отже, доцільно розглянути можливість доповнення ч. 2 ст. 2 КАС Украї-

ни положеннями про те, що, оцінюючи правомірність рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, суд перевіряє, чи прийнято таке рішення з урахуванням суспільного (публічного) інтересу та чи дотримано при цьому необхідного балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами, а також доповнення деяких статей КАС України новими положеннями з метою уточнення того, яка справа може вважатися такою, що становить значний суспільний інтерес.

Висновки. Проведене у цій статті дослідження дає підстави зробити наступні висновки.

1. У практиці ЄСПЛ суспільні (публічні) інтереси згадуються, як правило, у зв'язку з необхідністю визначення того, чи було втручання держави у права особи пропорційним та чи було дотримано при цьому необхідного балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами. За наявності обставин втручання держави шляхом вжиття певних заходів, пов'язаних із захистом суспільного (публічного) інтересу, такі дії не можуть розцінюватися як свавільний відступ від принципу належного урядування, втручання в легітимні очікування особи або оцінюватися/кваліфікуватися як порушення права на мирне володіння майном в аспекті ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, якщо такі заходи є пропорційними, необхідними для збереження балансу між захистом суспільного (публічного) та приватного інтересу. Разом з тим, втручання у право власності, навіть якщо воно здійснюється згідно із законом і з легітимною метою, буде розглядатися як порушення ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, якщо не буде встановлений справедливий баланс (пропорційність) між інтересами суспільства, пов`язаними з цим втручанням, й інтересами особи, яка зазнає втручання в її право власності, а також якщо особа, яка зазнала втручання у свій приватний інтерес, не отримає справедливої компенсації за нанесену їй шкоду.

2. Дотримання необхідного (справедливого) балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами (принципу пропорційності) є важливою вимогою громадянського суспільства, демократичної, соціальної та правової держави та складовою принципу верховенства права. Критеріями дотримання такого балансу є: 1) втручання суб'єкта владних повноважень у приватне право особи є виправданим лише за умови, коли це є надзвичайно необхідним для захисту суспільних (публічних) інтересів; 2) можливість суб'єктів владних повноважень змінювати або відкликати окремі власні адміністративні рішення допускається лише в інтересах суспільства, якщо це необхідно, але з урахуванням права та інтересів приватних осіб; 3) наявність обов'язкової та справедливої компенсації особі у разі втручання в її приватне право, що викликане суспільною необхідністю; 4) обов'язковість дотримання розумного співвідношення (пропорційність) між метою, досягнення якої передбачається для захисту суспільного (публічного) інтересу, та засобами, які використовуються для її досягнення.

3. З метою удосконалення положень КАС України в аспекті забезпечення дотримання справедливого балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами у діяльності суб'єктів владних повноважень

доцільно розглянути можливість доповнення ч. 2 ст. 2 КАС України положеннями про те, що, оцінюючи правомірність рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, суд перевіряє, чи прийнято таке рішення з урахуванням суспільного (публічного) інтересу та чи дотримано при цьому необхідного балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами, а також доповнення ст. 257 (Справи, що розглядаються за правилами спрощеного позовного провадження) та ст. 328 (Право на касаційне оскарження) КАС України визначенням поняття суспільного (публічного) інтересу та/або ознак (критеріїв визначення) справ, які можуть вважатися такими, що становлять значний суспільний (публічний) інтерес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15.
6. Берназюк Я. Легітимні очікування (reasonable expectations) як складова принципу юридичної визначеності у вітчизняній та європейській судовій практиці. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2021, № 2 (94). С. 13-28.
7. Берназюк Я. Принцип належного урядування (good governance): національна та європейська судова практика Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. Серія Право. Випуск 64. С. 189-197.
8. Case of Ocalan v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights, 12.05.2005, № 46221/99. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Ocalan%20v.%20Turkey%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-69022%22]}.
9. Case of Former King of Greece and Others v. Greece: decision of the European Court of Human Rights, 23.11.2000, № 25701/94. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Former%20King%20of%20Greece%20and%20Others%20v.%20Greece%22],%22itemid%22:[%22001-59051%22]}.
10. Case of Iatridis v. Greece: decision of the European Court of Human Rights, 19.10.2000, № 31107/96. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Iatridis%20v.%20Greece%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-59087%22]}.
11. Луспеник Д. Верховенство права – новый «старый» принцип гражданского судопроизводства: соотношение с законностью. Судебно-юридическая газета. 2017. URL : https://sud.ua/ru/news/publication/106896-verkhovenstvo-prava-novyy-staryy-printsip-grazhdanskogo-sudoproizvodstva-sootnoshenie-s-zakonnostyu.
12. Case of Stjerna v. Finland: decision of the European Court of Human Rights, 25.11.1994, № 18131/91. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Stjerna%20v.%20

Finland%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57912%22]}.

13. Case of Johansson v. Finland: decision of the European Court of Human Rights, 06.09.2007, № 10163/02. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Johansson%20v.%20Finland%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-82198%22]}.

14. Справа Волошин проти України: рішення Європейського Суду з прав людини від 10.10.2013, № 15853/08. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%215853/08%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-126631%22]}.

15. Case of Batsanina v. Russia: decision of the European Court of Human Rights, 14.09.2009, № 3932/02. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%223932/02%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-92667%22]}.

16. Про верховенство права: доповідь Венеціанської комісії № 512/2009, прийнята на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року. URL : https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr.

17. Case of Béla Németh v. Hungary: decision of the European Court of Human Rights, 17.12.2020, № 73303/14. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22B%C3%A9la%20N%C3%A9meth%20v.%20Hungary%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-206514%22]}.

18. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 20.03.1952. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.

19. Справа ТОВ «Світ розваг» та інші проти України: рішення Європейського Суду з прав людини від 27.09.2019, № 13290/11 та 2 інші заяви. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e05#Text.

20. Справа Рисовський проти України: Рішення Європейського Суду з прав людини, заява № 29979/04 від 20 жовтня 2011 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854.

21. Справа Кривенький проти України: Рішення Європейського Суду з прав людини, заява № 43768/07 від 16 травня 2007 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d48#Text.

22. Справа Щокін проти України: Рішення Європейського Суду з прав людини, заяви № 23759/03 та № 37943/06 від 14 січня 2001 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text.

23. Справа Трегубенко проти України: Рішення Європейського Суду з прав людини, заява № 61333/00 від 2 листопада 2004 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_355#Text.

24. Case of Špaček, s.r.o. v. the Czech Republic: decision of the European Court of Human Rights, 09.11.1999, № 26449/95. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%2226449/95%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58358%22]}.

25. Case of Ramazyan v. Armenia: decision of the European Court of Human Rights, 14.02.2019, № 54769/10. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%2254769/10%22],%22itemid%22:[%22001-189789%22]}.

26. Case of Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia: decision of the European Court of Human Rights, 25.10.2012, № 71243/01. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Visti%C5%86%C5%A1%20and%20Perepjolkins%20v.%20Latvia%22],%22itemid%22:[%22001-114277%22]}.

27. Case of Yevgeniy Dmitriyev v. Russia: decision of the European Court of Human Rights, 01.03.2021, № 17840/06. URL : https://hudoc.echr.coe.int/s#{%22fulltext%22:[%22YEVGENIY%20

DMITRIYEV%20v.%20Russia%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-206265%22]}.

28. Case of Beyeler v. Italy: decision of the European Court of Human Rights, 05.01.2000, № 33202/96. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Beyeler%20v.%20Italy%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}.

29. Case of Megadat.com S.r.l. v. Moldova: decision of the European Court of Human Rights, 17.05.2011, № 21151/04. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Megadat.com%20S.r.l.%20v.%20Moldova%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-144491%22]}

30. Case of Gashiv. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, 13.12.2007, № 32457/05. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Gashi%20v.%20Croatia%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-84005%22]}.

31. Case of Holy Monasteries v. Greece: decision of the European Court of Human Rights, 09.12.1994, № № 13092/87, 13984/88. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Holy%20Monasteries%20v.%20Greece%22],%22itemid%22:[%22001-57906%22]}.

32. Case of Fábián v. Hungary: decision of the European Court of Human Rights, 05.09.2017, № 78117/13. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22F%C3%A1bi%C3%A1n%20v.%20Hungary%22],%22itemid%22:[%22001-176769%22]}.

33. Case of Kaminskas v. Lithuania: decision of the European Court of Human Rights, 04.08.2020, № 44817/18. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Kaminskas%20v.%20Lithuania%22],%22itemid%22:[%22001-203827%22]}.

34. Case of Hüseyin Kaplan v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights, 01.01.2014, № 24508/09. URL : https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-126560%22]}.

35. Case of Fedotova and others v. Russia: decision of the European Court of Human Rights, 13.07.2021, № 40792/10 and 2 others. URL : https://hudoc.echr.coe.int/s#{%22fulltext%22:[%22FEDOTOVA%20AND%20OTHERS%20v.%20Russia%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-211016%22]}.

36. Справа Центр демократії та верховенства права проти України: Рішення Європейського Суду з прав людини, заява № 10090/16 від 26 липня 2020 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f18#Text.

37. Stichting Greenpeace Nederland and PAN Europe v Commission: T-545/11 RENV. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62011TJ0545(01).

38. Regulation (EC) No 1367/2006 of the European Parliament and of the Council of 6 September 2006 on the application of the provisions of the Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters to Community institutions and bodies. OJ L 264, 25.9.2006. URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2006/1367/oj.

39. Regulation (EC) No 1049/2001 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2001 regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents. OJ L 145, 31.5.2001. URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2001/1049/oj.

40. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

41. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text.

42. Адміністративний процедурно-процесуальний кодекс Республі-

ки Казахстан від 29 червня 2020 року № 350-VI. URL : https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35132264.

REFERENCES:

1. Konvenciya pro zahist prav lyudini i osnovopolozhnih svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (1950, November 04). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].

2. Zagal'na deklaraciya prav lyudini [Universal Declaration of Human Rights]. (1948, December 10). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].

3. Mizhnarodnij pakt progromadyans'ki ta politichni prava [International Covenant on Civil and Political Rights]. (1966, December 16). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text [in Ukrainian].

4. Konstituciya Ukraïni [Constitution of Ukraine]. (1996, June 28), (vols. 254k/96-VR). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

5. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. (2005, July 06). Retrieved from: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15 [in Ukrainian].

6. Bernazyuk YA. (2021) Legitimni ochikuvannya (reasonable expectations) yak skladova principu yuridichnoï viznachenosti u vitchiznyanij ta єvropejs'kij sudovij praktici [Legitimate expectations as a component of the principle of legal certainty in domestic and European judicial practice]. *Visnik Lugans'kogo derzhavnogo universitetu vnutrishnih sprav imeni E.O. Didorenka – Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*. (Vols. 2 (94)), (pp. 13-28). [in Ukrainian].

7. Bernazyuk Yan. (2021) Princip nalezhnogo uryaduvannya (good governance): nacional'na ta єvropejs'ka sudova praktika [The principle of good governance: national and European case law]. *Naukovij visnik Uzhgorods'kogo nacional'nogo universitetu. Seriya Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*. (Vols. 64), (pp. 189-197) [in Ukrainian].

8. Case of Ocalan v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights (2005, May 12), (Vols. 46221/99). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Ocalan%20v.%20Turkey%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-69022%22]}.

9. Case of Former King of Greece and Others v. Greece: decision of the European Court of Human Rights (2000, November 23), (Vols. 25701/94). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Former%20King%20of%20Greece%20and%20Others%20v.%20Greece%22],%22itemid%22:[%22001-59051%22]}.

10. Case of Iatridis v. Greece: decision of the European Court of Human Rights (2000, October 19), (Vols. 31107/96). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Iatridis%20v.%20Greece%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-59087%22]}.

11. Luspenik D. (2017) Verhovenstvo prava – novyj «staryj» princip grazhdanskogo sudoproizvodstva: sootnoshenie s zakonnost'yu [The Rule of Law – the New «Old» Principle of Civil Procedure: Relationship with Legality]. *Sudebno-yuridicheskaya gazeta – Judicial-legal newspaper*. Retrieved from: https://sud.ua/ru/news/publication/106896-verkhovenstvo-prava-novyy-staryy-printsip-grazhdanskogo-sudoproizvodstva-sootnoshenie-s-zakonnostyu [in Russian].

12. Case of Stjerna v. Finland: decision of the European Court of Human Rights (1994, November 25), (Vols. 18131/91). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Stjerna%20v.%20Finland%22],%22documentcollectionid2%2

2:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57912%22]}.

13. Case of Johansson v. Finland: decision of the European Court of Human Rights (2007, September 06), (Vols. 10163/02). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Johansson%20v.%20Finland%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-82198%22]}.

14. Sprava Voloshin proti Ukraïni: rishennya Єvropejs'kogo Sudu z prav lyudini [Voloshin v. Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights]. (2013, October 10), (Vols. 15853/08). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%2215853/08%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-126631%22]} [in Ukrainian].

15. Case of Batsanina v. Russia: decision of the European Court of Human Rights (2009, September 14), (Vols. 3932/02). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%223932/02%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-92667%22]}.

16. Pro verhovenstvo prava: dopovid' Venecians'koï komisiï [On the rule of law: report of the Venice Commission]. (2011, March 25-26), (Vols. 512/2009). Retrieved from: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr [in Ukrainian].

17. Case of Béla Németh v. Hungary: decision of the European Court of Human Rights. (2020, December 17), (Vols. 73303/14). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22B%C3%A9la%20N%C3%A9meth%20v.%20Hungary%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-206514%22]}.

18. Protokol do Konvenciï pro zahist prav lyudini i osnovopolozhnih svobod [Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (1952, March 20). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text [in Ukrainian].

19. Sprava TOV «Svit rozvag» ta inshi proti Ukraïni: rishennya Єvropejs'kogo Sudu z prav lyudini [The case of Svit Rozvah LLC and others v. Ukraine: judgment of the European Court of Human Rights]. (2019, September 27), (Vols. 13290/11). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e05#Text [in Ukrainian].

20. Sprava Risovs'kij proti Ukraïni: Rishennya Єvropejs'kogo Sudu z prav lyudini [Rysovsky v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights]. (2011, October 20), (Vols. 29979/04). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854 [in Ukrainian].

21. Sprava Kriven'kij proti Ukraïni: Rishennya Єvropejs'kogo Sudu z prav lyudini, zayava [Krivenky v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights]. (2007, May 16), (Vols. 43768/07). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d48#Text [in Ukrainian].

22. Sprava SHCHokin proti Ukraïni: Rishennya Єvropejs'kogo Sudu z prav lyudini [Shchokin v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights]. (2001, January 14), (Vols. 23759/03 and № 37943/06). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text [in Ukrainian].

23. Sprava Tregubenko proti Ukraïni: Rishennya Єvropejs'kogo Sudu z prav lyudini [Tregubenko v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights]. (2004, November 2), (Vols. 61333/00). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_355#Text [in Ukrainian].

24. Case of Špaček, s.r.o. v. the Czech Republic: decision of the European Court of Human Rights (1999, November 09), (Vols. 26449/95). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%2226449/95%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-58358%22]}.

25. Case of Ramazyan v. Armenia: decision of the European Court of Human Rights (2019, February 14), (Vols. 54769/10). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%2254769/10%22],%22itemid%22:[%22001-189789%22]}.

26. Case of Vistiņš and Perepjolkins v. Latvia: decision of the European Court of Human Rights (2012, October 25), (Vols. 71243/01). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Visti%C5%86%C5%A1%20and%20Perepjolkins%20v.%20Latvia%22],%22itemid%22:[%22001-114277%22]}.

27. Case of Yevgeniy Dmitriyev v. Russia: decision of the European Court of Human Rights (2021, March 01), (Vols. 17840/06). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/s#{%22fulltext%22:[%22YEVGENIY%20DMITRIYEV%20v.%20Russia%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-206265%22]}.

28. Case of Beyeler v. Italy: decision of the European Court of Human Rights (2000, January 05), (Vols. 33202/96). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Beyeler%20v.%20Italy%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}.

29. Case of Megadat.com S.r.l. v. Moldova: decision of the European Court of Human Rights (2011, May 17), (Vols. 21151/04). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Megadat.com%20S.r.l.%20v.%20Moldova%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-144491%22]}

30. Case of Gashi v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights (2007, December 13), (Vols. 32457/05). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Gashi%20v.%20Croatia%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-84005%22]}.

31. Case of Holy Monasteries v. Greece: decision of the European Court of Human Rights (1994, December 09), (Vols. 13092/87, 13984/88). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Holy%20Monasteries%20v.%20Greece%22],%22itemid%22:[%22001-57906%22]}.

32. Case of Fábián v. Hungary: decision of the European Court of Human Rights (2017, September 05), (Vols. 78117/13). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22F%C3%A1bi%C3%A1n%20v.%20Hungary%22],%22itemid%22:[%22001-176769%22]}.

33. Case of Kaminskas v. Lithuania: decision of the European Court of Human Rights (2020, August 04), (Vols. 44817/18). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Kaminskas%20v.%20Lithuania%22],%22itemid%22:[%22001-203827%22]}.

34. Case of Hüseyin Kaplan v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights (2014, January 01), (Vols. 24508/09). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-126560%22]}.

35. Case of Fedotova and others v. Russia: decision of the European Court of Human Rights (2021, July 13), (Vols. 40792/10 and 2 others). Retrieved from: https://hudoc.echr.coe.int/s#{%22fulltext%22:[%22FEDOTOVA%20AND%20OTHERS%20v.%20Russia%22],%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-211016%22]}.

36. Sprava Centr demokratiï ta verhovenstva prava proti Ukraïni: Rishennya Єvropejs'kogo Sudu z prav lyudini [Case Center for Democracy and the Rule of Law v. Ukraine: Judgment of the European Court of Human Rights]. (2020, July 260, (Vols. 10090/16). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f18#Text [in Ukrainian].

37. Stichting Greenpeace Nederland and PAN Europe v Commission: T-545/11 RENV. Retrieved from: https://

eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62011TJ0545(01).

38. Regulation (EC) No 1367/2006 of the European Parliament and of the Council of 6 September 2006 on the application of the provisions of the Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters to Community institutions and bodies. (2006, September 25). Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2006/1367/oj.

39. Regulation (EC) No 1049/2001 of the European Parliament and of the Council of 30 May, 2001 regarding public access to European Parliament, Council and Commission documents. (2001, May 31). Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2001/1049/oj.

40. Civil'nij procesual'nij kodeks Ukraïni [Civil Procedure Code of Ukraine]. (2004, March 18), (Vols. 1618-IV). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text [in Ukrainian].

41. Gospodars'kij procesual'nij kodeks Ukraïni [Commercial Procedural Code of Ukraine]. (1991, November 06), (Vols. 1798-XII). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text [in Ukrainian].

42. Administrativnij procedurno-procesual'nij kodeks Respubliki Kazahstan [Administrative Procedure Procedure Code of the Republic of Kazakhstan]. (2020, Jun 29), (Vols. 350-VI). Retrieved from: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35132264 [in Russian].